

Sanja Vulić
Zagreb

TRI NOVE MONOGRAFIJE O HRVATIMA U JUŽNOM GRADIŠĆU

UDK 80087.801.3

Rad primljen za tisak 12. ožujka 1993.

Čakavska rič, Split, 1993, br. 1

1. *Bauerntum und Kirche bei den südburgenländischen Kroaten*, Literas Universitätsverlag, Güttenbach/Pinkovac, 1990, 174. str.
2. Robert Hajszan: *Die Kroaten der Herrschaft Güssing*, Literas-Verlag Wien, Güttenbach/Pinkovac, 1991, 149. str.
3. Robert Hajszan: *Die Bevölkerung der Herrschaft Rechnitz-Schlaining im 16. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des kroatischen Elements*, Literas-Verlag Wien, Güttenbach/Pinkovac, 1992, 200. str.

Gradišćanskohrvatski povjesničar i jezikoslovac dr. Robert Hajszan svake godine, već gotovo tradicionalno, daruje svojoj gradišćanskoj, ali i svekolikoj hrvatskoj javnosti novu monografiju o Hrvatima u južnom Gradišću. Ovdje će biti riječi o trima posljednjima.

Prva od tih monografija *Bauerntum und Kirche bei den südburgenländischen Kroaten* u redakciji dr. Roberta Hajszana izdana je kao popratni katalog istoimenog izložbi postavljenoj u proljeće 1990. u najjužnijem gradišćanskohrvatskom selu Pinkovcu u austrijskom Gradišću. Stoga je uz tekstove u toj knjizi i veći broj fotografija eksponata s izložbe. Svi su prilozi u knjizi objavljeni na dva jezika: njemačkom i gradišćanskohrvatskom.

Poslije dvaju kratkih predgovora iz pera Friedricha Sztubicsa i urednika Roberta Hajszana, slijedi također kratki uvod čiji se autor Peter Krajasich uglavnom osvrće na situaciju u Hrvatskoj neposredno prije i u vrijeme iseljavanja Hrvata u južno Gradišće. Okosnicu knjige sačinjavaju četiri opširnija priloga o Hrvatima na jugu Gradišća, a na kraju je dan cjelovit kataloški popis eksponata spomenute izložbe koji su u glavnini izradili F. Tobler, M. Kruhek i R. Hajszan te nadopunili W. Gürtler i P. Krajasich.

Od navedenih četiriju središnjih priloga, za dijalektologe su zanimljiva poglavito prva dva rada. Prvi od njih nosi naslov Iseljavanje Hrvatov iz hrvatskih krajev u prostor jugozapadne Ugarske – današnje južno Gradišće (1526.-1576.). Autor toga rada, Milan Kruhek, iznosi uzroke te vrijeme i putove iseljavanja Hrvata. Nastoji što točnije locirati krajeve iz kojih južnogradišćanski Hrvati potječu. Glavnim uzrokom iseljavanja smatra tursku invaziju i njihovo osvajanje hrvatskih teritorija u 16. stoljeću, naročito poslije sloma hrvatske vojske na Krbavskom polju 1492. g. Drugi je uzrok teška ekonomska situacija tadanjih hrvatskih kmetova koji su morali plaćati brojne poreze, a uz to i služiti kao besplatna radna snaga na feudalnim imanjima što je sve skupa rezultiralo glađu i velikim siromaštvom naroda. Prva dva desetljeća šesnaestoga stoljeća Kruhek određuje kao vrijeme početka egzodusa s posjeda obitelji Frankopan u Lici (Cetina, Drežnik, Modruš, Plaški i Vitunj) na njihove posjede oko Bosiljeva, Zvečaja, Ribnika, Dubovca, Ozlja i gospodarstva Steničnjak. Oko 1520. Hrvati opet sele s područja između Krbave, Otočca i Modruša prema Pokuplju i Kranjskoj. 1527. godine, ondašnji hrvatski ban, Mađar Ferenc Batthyáni, postaje vlasnikom gospodarstva Novi Grad/Güssing (u to vrijeme u zapadnoj Ugarskoj, a danas na jugu austrijskoga Gradišća). Od toga vremena počinje organizirano naseljavanje Hrvata u taj, tada ljudstvom vrlo prorijeđeni dio Gradišća. Spomenuti egzodus uglavnom završava oko 1566. godine kada umire F. Batthyáni, glavni iseljatelj Hrvata. Jedan manji dio Hrvata preselili su i grofovi Erdödy i Zrinski na svoja gospodarstva Eberavu i Verešvar (sjeverno od gospodarstva Novi Grad). M. Kruhek smatra da je najveći dio Hrvata, koji danas žive u južnom Gradišću na području nekadašnjega gospodarstva Novi Grad, podrijetlom s posjeda obitelji Frankopan na potezu od Like do gornjega Pokuplja, tj. od Plaškoga i Modruša na jugu do prostora između Jastrebarskoga, Steničnjaka i Ozlja na sjeveru. Potvrdu svojih pretpostavki nalazi u poklapanju prezimena doseljenih Hrvata u grofoviji Novi Grad u južnom Gradišću s hrvatskim prezimenima zabilježenim u spomenutim područjima Hrvatske prije iseljenja u Gradišće. Budući da je Kruhek prilično precizno locirao područja iz kojih Hrvati najjužnijega dijela Gradišća potječu, može se, na osnovi poznavanja govora njihovih današnjih potomaka, donekle odrediti kakva je bila dijalekatna slika hrvatskih krajeva u 16. stoljeću. Kruhek nigdje ne spominje govor današnjih potomaka doseljenika na području nekadašnjega gospodarstva Novi Grad, ali to nije bilo ni potrebno jer se zna da tu žive čakavci. Neki od njih danas, doduše, rabe zamjenicu *što*, ali genitivni oblik *česà*, čakavska akcentuacija i gramatički sustav nesumnjivo svjedoče o čakavskom ishodištu tih govora.

Rad Roberta Hajszana *Proces nastajanja i konsolidacije hrvatskih i mišanojezičnih naseljev u južnom Gradišću (16. stoljeće)* sastoji se od četiri dijela. U prvom od njih dat je cjelovit popis svih sela u kojima su živjeli Hrvati na Batthyányjevu gospodarstvu Novi Grad. Na osnovi povijesnih izvora razlikuje naselja koja su

Hrvati sami osnovali od naselja koja su već postojala od prije. Drugi se dio rada odnosi na Vlahu na području Kisečkoga bregovlja, tj. na područje koje je u Gradišću poznato pod imenom *Vlahija*. Riječ je o 17 sela u kojima su se nastanili Hrvati štokavci. Treći je dio rada posvećen Hrvatima u Čajti (koji su se između 1540. i 1548. godine doselili u već postojeće njemačko selo), Čembi i Vincjetu. Sva tri sela karakteriziraju govori s čakavskom bazom, ali međusobno različiti. U četvrtom dijelu donosi popis svih ostalih sela južnoga Gradišća koja su nekad bila hrvatska. Određuje koja su danas potpuno germanizirana, a koja djelomice.

Felix Tobler, autor trećega rada u monografiji, opisuje gospodarski i društveni razvitak južnogradišćanskih Hrvata u razdoblju između 1550. i 1850. godine dok u četvrtom radu Milan Kruhek govori o značenju crkve u životu južnogradišćanskih Hrvata tijekom stoljećâ. Kao što je već spomenuto, ta dva rada nisu za filološka istraživanja naročito zanimljiva.

U drugoj monografiji *Die Kroaten der Herrschaft Güssing*, koja za razliku od prve nema priloga na gradišćanskohrvatskom jeziku, autor Robert Hajszan također analizira podrijetlo, uzroke i način iseljavanja Hrvata kasnije naseljenih na područje nekadašnjega imanja grofova Batthyányja s centrom u Novom Gradu. Posebnu pozornost posvećuje jeziku njihovih današnjih potomaka. Podaci su u tekstu popraćeni zemljopisnim kartama, fotokopijama dokumenata i fotografijama. Prvi se dio sastoji od predgovora i povijesnoga pregleda u kojemu su navedeni uzroci iseljavanja i smjerovi migracija. U drugom dijelu autor navodi literaturu i izvore odakle je crpio podatke posebno ističući tzv. Batthyány-arhiv u Mađarskom državnom arhivu u Budimpešti te pisma grofa Ferencja Batthyányja nećaku Kristófu. U trećem dijelu iznosi značajke krajobraza i poljoprivrede toga područja omeđenoga sa zapadne strane potokom Lafnitzom koji dijeli Štajersku od Gradišća, a s istočne potokom Pinkom koji teče uz mađarsku granicu. Zapadni su dijelovi toga područja nekada pripadali obitelji Batthyány, a istočni obitelji Erdödy. Četvrti je dio posvećen načinu i vremenu naseljavanja Hrvata u većim skupinama. Svako od 26 sela na jugu Gradišća koja su nekad bila ili su još danas hrvatska, autor posebno opisuje.

U petom dijelu istražuje podrijetlo gradišćanskih Hrvata toga područja na temelju pisanih dokumenata – prvenstveno Batthyányjevih pisama od 1533. do 1547. g. te na temelju usporedbe prezimena zabilježenih u prvom novogradačkom urbaru iz 1576. g. s prezimenima zapisanim na području jugoistočno od današnjega grada Karlovca prije iseljavanja Hrvata. Uspoređujući prezimena, otkrio je da se novogradačka hrvatska prezimena najviše poklapaju s prezimenima nekadašnjih stanovnika gospodarstva *Steničnjak*. Ta su prezimena zapisana u urbaru iz 1519. godine.

Istražujući podrijetlo stanovnika, Hajszan posebnu pozornost posvećuje i jeziku. Ističe da se ne samo po prezimenima nego i po govoru može odrediti podrijetlo spomenutih Hrvata. Opisuje govore danas preostalih triju hrvatskih sela toga područja: Pinkovca, Nove Gore i Stinjaka. Govore Pinkovca i Nove Gore određuje kao čakavske govore sa štokavskim elementima, a govor Stinjaka kao potpuno čakavski. Ističe leksičku srodnost tih govora sa slovenskim i sjeverozapadnim hrvatskim govorima. (Nije na odmet spomenuti da je moguće naći brojne leksičke srodnosti ne samo s govorima koje Hajszan spominje nego i s drugim mjesnim govorima na čitavom hrvatskom jezičnom području sve do Baranje i

Dubrovnik (npr. slovenski: *pòstelja*; Susak: *postyla*; Novi Vinodolski i Rab: *postilja*; Svirče, Brusje, Jelsa i Vrisnik na otoku Hvaru: *postèja*; Pinkovac u Gradišću: *stèja*; Dračevica, Ložišća i Gornji Humac na Braču te Vis i Komiža na Visu: *pòsteja*; otok Vrgada i južna Baranja: *pòstelja*; Dubrovnik *pòstelja*; – premda u književnom jeziku, na žalost, prevladava balkanski turcizam grčkoga podrijetla: *krevet*). Takvih se primjera može naći puno što svjedoči o sustavnom potiskivanju autohtonih i na terenu vrlo rasprostranjenih hrvatskih riječi u sferu dijalektalnoga, regionalnoga i marginalnoga leksika. R. Hajszan dalje opisuje fonološke, tvorbene i morfosintaktičke značajke tih triju gradišćanskih mjesnih govora, popisuje karakteristične germanizme i neke tipično slavenske riječi bez germanskoga utjecaja u tim govorima. Posebnu pozornost posvećuje prozodijskim značajkama. Budući da je govor Stinjaka već prije iscrpno opisan u lingvističkim studijama, Hajszan se zadržava samo na govoru Pinkovca i Nove Gore navodeći vokalne, konsonantne i akcenatske specifičnosti.

U svojim razmatranjima o podrijetlu Hrvata koji žive na području nekadašnje novogradačke grofovije, Hajszan posebno ističe ime južnogradišćanskohrvatskoga sela *Stinjaki* izvodeći ga iz imena gospodarstva *Steničnjak* koje se prostiralo između triju rijeka: Kupe, Gline i Korane.

Knjiga završava vrlo kratkim zaključkom iza kojega slijede sažeci na četiri jezika: njemačkom, gradišćanskohrvatskom, engleskom i mađarskom te popis literature.

Treća knjiga »Stanovništvo rohunačko-solunačkoga gospodarstva u 16. stoljeću s osobitim osvrtom na hrvatske elemente« (hrvatski prijevod njemačkoga naslova) nema, kao ni prethodna, usporednoga teksta na hrvatskom jeziku. Sam bi autor vrlo rado objavio usporedno i gradišćanskohrvatski prijevod, ali je, zbog nedovoljnih novčanih sredstava, bio prisiljen ograničiti se na jednojezično izdanje. Odlučio se za njemački jezik jer je želio knjigu učiniti dostupnom i nehrvatskom dijelu gradišćanskoga pučanstva, znajući da će ju njegovi sunarodnjaci u Gradišću moći čitati i na njemačkom jeziku.

Nakon kraćeg predgovora slijedi uvodni dio u kojemu R. Hajszan uspoređuje prisilno preseljenje Hrvata (krajem 15. i početkom 16. stoljeća) iz njihove domovine u ondašnju zapadnu Ugarsku sa sadašnjim protjerivanjem Hrvata iz hrvatskih krajeva. Tu Hajszan uočava sličnost između davne turske i suvremene srpske najezde.

Slijedeća su dva poglavlja također vrlo kratka. Prvo se od njih odnosi na literaturu i izvore kojima se autor služio pri pisanju knjige, a u drugom je prikazana povijest spomenutoga gospodarstva u prvoj polovini 16. stoljeća.

U idućim je poglavljima dat popis imena i prezimena stanovnika svih sela negdašnjega rohunačko-solunačkoga gospodarstva (danas je to područje dijelom u južnom Gradišću, a dijelom s druge strane državne granice – u Mađarskoj). Te je podatke autor pronašao u urbarima gdje su zapisani sredinom 16. stoljeća. Zanimaju ga ne samo hrvatska nego i mađarska i njemačka sela. Primjećuje da su Hrvati vrlo malo sela sami osnovali i da su se uglavnom naselili u već postojeća njemačka i mađarska sela. Najviše ga zanimaju hrvatska prezimena na temelju kojih pokušava ustanoviti u kojem su kraju stare domovine živjeli preci današnjih stanovnika na području nekadašnjeg rohunačko-solunačkoga gospodarstva. Stoga

su prezimena sakupljena u toj, kao i prezimena u prethodnoj monografiji, dragocjena onomastička građa. Osim spomenute onomastičke građe, Hajszana zanima i govor današnjih potomaka stanovnika rohunačko-solunačkoga gospodarstva. Stoga posljednje poglavlje prije zaključka posvećuje proučavanju toga govora. Na osnovi prezimena i jezičnih istraživanja zaključuje da su Hrvati na to područje doselili s obala rijeke Une, tj. s područja ušća Une u Savu.

Iza tog vrlo kratkog zaključka, slijede sažeci na istim četirima jezicima kao i u prethodnoj monografiji te popis literature čime knjiga završava.

Sve će tri monografije sigurno pridonijeti boljem poznavanju Gradišća i gradišćanskih Hrvata te njihovu boljem povezivanju s Hrvatskom i matičnim narodom.